

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

פרשת שמות תשפ"ג ❖ גליון תקי"ב

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

עברו על איסורים באונס

וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹקִים (ב' כ"ה)

הנה ביאר בבית הלוי (על התורה) דטענת אונס לא שייך רק היכא דאם לא היה האונס לא היה עושה אותו דבר והאונס הביאו לעשותו, ואז נחשב כאילו לא עשאו, אבל היכא דגם אם לא היה האונס היה עושהו, אע"פ שעכשיו הוא אנוס מכל מקום לא מיקרי אונס כלל. וידיעה זאת נעלמה מעין כל בריה לירד לסוף דעת האדם החוטא באונס או בשוגג לידע מה היה עושה אם לא היה האונס.

וזהו שאמר הכתוב "וירא אלקים את בני ישראל" שראה מעשיהם של ישראל בשעבודם שהללו והללו עובדי עבודה זרה, אבל "וידע אלוקים", שהקב"ה ידע היאך היו עושים אם לא היה שעבוד והאונס של המצריים.

הקל הקל תחילה

אמרינן בגמרא יומא (פ"ג א') שבאונס מוכרח לעבור על האיסור דמאכלות אסורות, מאכילין אותו הקל הקל.

ובאופן שיש לפניו ב' אפשרויות, או לאכול טבל או תרומה, פליגי תנאי איזה מהם הוא האיסור הקל, האם מאכילין אותו תרומה, דתרומה קל מכיוון דחזי לכהן, או דילמא מאכילין אותו טבל, דטבל קל מכיוון דאפשר לתקנו. [וכך קיימא לן. עיין מגן אברהם סי' תרי"ח ס"ק ט'].
ופירש רש"י דאיירי כשאי אפשר להפריש תרומה מהטבל, כגון שהיה צריך לאכול כל הכמות, דאם אין צריך הכל, צריך להפריש אפילו בשבת, דהאיסור להפריש בשבת קיל מהאיסור דאכילת טבל.

[ואפילו בטבל דרבנן כגון עציץ שאינו נקוב. אבל במעשר ירק אוכל ואין צריך להפריש].
והנה על פירוש רש"י הנ"ל יש ג' קושיות.

קושיא א' - יפריש תרומה

הנה תיקשי על פירוש רש"י, אמאי לא אמרינן שיפריש תרומה מהטבל ואז תהא כמות איסור קטנה יותר מאשר אם היה נשאר טבל.

א. איכות או כמות

הנה חולה שיש בו סכנה שמוכרח לאכול בשר בשבת, ויש לו שתי אפשרויות, או לשחוט בהמה בשבת או לאכול נבילה, כתב בר"ן (יומא ד' ב' מדפי הרי"ף) שעדיף שישחוט, אע"פ שזה איסור יותר חמור דהרי מלאכת שבת בסקילה ונבילה רק לא תעשה, מכל מקום בשחיטה עובר רק בפעם אחת אבל בנבילה עובר בכל כזית, ועדיף עבירה אחת אע"פ שהיא חמורה מכמה עבירות קלות.

אך בתשב"ץ (ח"ג סי' ל"ז ד"ה הרמב"ן) פליג על הר"ן וסובר דעדיף לאכול נבילה מכיוון דהוה רק איסור לאו אע"פ שעובר בכל כזית. [וכן סבירא להו שאר קמאי דלא קאמרי כהר"ן].

מענתה כתב בפרשת דרכים (דרך החיים דרוש י"ט)

דרש"י פליג על הר"ן וסבירא ליה דחומר האיכות עדיפא על רבוי הכמות. [וכתשב"ץ הנ"ל]. ואם כן חומר האיסור של תרומה אף שהוא קצת עדיפא מהרבה איסורים של טבל. ואם כן אין להפריש תרומה כי אז יאכל קצת תרומה והרי תרומה הוה איסור חמור, אע"פ שעכשיו יעבור על הרבה איסורים דטבל אבל מכל מקום הם רק איסורים קלים.

ב. איירי רק באיסור דרבנן

תו ראיתי מיישבים, דלרש"י פלוגתת תנאים הנ"ל אם מאכילין אותו טבל או תרומה, איירי דוקא בטבל דרבנן בעציץ שאינו נקוב, ובוה לכולי עלמא ריבוי השיעורים של איסורים דרבנן לאו מילתא.

אמנם לעני"ד צריך עיון לאוקמי הברייתא בעציץ שאינו נקוב. נורק אמרינן בגמרא שם דמימרא דרבה דביכול להפריש ולאכול רק חולין מפריש, זה איירי בטבל דרבנן].

ג. אין לו זכות לעשרו

הנה להאמור דהר"ן פליג על רש"י, אם כן יקשה על הר"ן מסוגיין אמאי לא יפריש תרומה ויהא רק קצת מהאיסור החמור.

ומיישב בפרשת דרכים (שם) דלר"ן נימא דאיירי שיש טבל שאינו יכול לעשרו מכיוון דאינו שלו ואין הבעלים כאן. [וזהו כוונת הגמרא דאי אפשר בחולין]. ויש להקשות עליו ג' קושיות, חדא, דהא בלאו הכי יאכל הפירות ואם כן אגן סהדי דניחא ליה לבעל הפירות שיעשר וזכין לאדם שלא בפניו. וצריך לומר דמכל מקום לא חשיבא זכות.

תו תיקשי, דיקנה בשינוי כאשר לעסיה ויאמר קודם שקונה שיחולק הקנין באותה שעה. אך יש לומר דהוה דבר שלא בא לעולם, ואע"פ דהוי בידו, אך יש לומר דבידו לקנותו גרע.

תו תיקשי, דהרי כתב בחתם סופר (תשובות יו"ד סי' ש"ט) דכיון דרשאי לאוכלו חשיבא כשלו ורשאי להפריש. [ומשום הכי פליג על הפרשת דרכים]. אך צריך עיון בדברי החתם סופר, דמכל מקום היאך קנה, והרי חזינן בתשובות מהרי"ט (סי' ק"ט) דאורח מפריש רק מפאת דניחא לבעל הבית או מפאת שקנה. ואולי התם באורח גרע דהבעלים יכולים לחזור בו.

[הנה האוכל פירות ארץ ישראל במסעדה השייכת לנכרי, היאך יפרוש הא אין שליחות וזכיה לעכו"ם. ואם קנה הפירות וכחד גיסא דמהרי"ט הנ"ל ניחא. ואם שילם מראש יש לומר דקנה במעות אך תליא אם מעות קנות אצל נכרי].

אמנם אף להחתם סופר משכחת לה כעין תירוץ הפרשת דרכים, דנימא דאיירי דאין לו זמן להפריש, שעד שיפריש יהא כבר מאוחר.

קושיא ב' - יבטל התרומה

תו מקשים על רש"י, דלכאורה איכא תקנתא שלא יעבור על איסור כלל, שיפריש התרומה ויחזור ויבטל התרומה ברוב טבל.

ויש בזה כמה תירוצים.

א. שרינן רק הנצרך לגוף הפיקוח נפש

בפרשת דרכים (שם) תירץ דהיתירא דפיקוח נפש

רק מה שנצרך להצלה, ולא מה שצריך כדי להפחית בחומר האיסור. ואם כן ליכא היתר לעבור על האיסור דביטול איסור

לכתחילה כדי שלא יעבור על איסור אחר יותר חמור. ולפי זה אם הסכין דהשחיטה נמצא בכרמלית, לא נתיר להוציאו, דיכול להרוג בפטיש והרי האוכל קמן.

אך לפי זה תיקשי עוד, דהרי כל סכין דשחיטה בשבת הוי מוקצה ואסור גם לצורך גופו.

ולזה יש לומר דהסרת החיות מהבהמה היא גופא על מנת לאכול והוה פיקוח נפש, ואם כן שרי להביא ולטלטל הסכין, ולא דמי לביטול תרומה ברוב דרק מבטל האיסור.

והנה במשנה למלך הקשה על סברא זו מרבי אלעזר ברבי שמעון דסובר לענין מעשר ירק דרבנן שלא יאכל עד שיעשר, וגם לדין בעציץ שאינו נקוב, ואמאי הרי אע"פ דהוה מעשר רק מדרבנן מכל מקום הא כל ההפרשה הוה רק כדי להקל על איסורו. ונשאר בקושיא.

ב. עכ"פ לענין איסור לבטל תרומה

באבני מילואים (תשובות סי' י"ח) תירץ דסברת הפרשת דרכים אמת, אבל רק באיסור ביטול תרומה ברוב, דסבירא ליה דאסור מן התורה לבטלו מפאת משמרת, ואע"פ דקילא דאין בזה מיתה מכל מקום לא שרינן לבטלו כיון דאינו פיקוח נפש ממש, אבל איסור דרבנן ודאי עבדינן.

ג. יש לו טביעת עין

הנה תירוצא דהפרשת דרכים הוא חידושא, ובפשוטו הקל הקל שרינן אף להקל את האיסור. [וכן בפרשת דרכים שם חזר בו].

ולענין הקושיא שיבטל ברוב, תירץ בחזון איש (דמאי סי' ט"ו ס"ק י') דאיירי שיש לו טביעת עין בתרומה הלכך לא שייך לבטלו ברוב.

אבל התירוף קשה דהרי יש לו עצה, שיעשה התרומה בצד צפוני ויסובב הפירות וכאשר יאמר לא יסתכל נמצא דלא יהא לו טביעת עין.

קושיא ג' - פחות מכשיעור

תו יש להקשות על רש"י, דהנה כתב בפרשת דרכים דהא דתרומה חמירא מטבל, היינו דוקא כשיש כזית תרומה, אבל אם יפריש חיטה אחת פשיטא דטבל חמירא, כיון דהתרומה הוה רק חצי שיעור ואין בה מיתה וזו ודאי קילא מטבל שיש בו מיתה.

ואע"פ שטבל קילא משום דאפשר לתקוניה, מכל מקום הרי אמרינן בגמרא (ס) דטבל ונבילה מאכילין נבילה כיון שאין בה מיתה, ואם כן הכי נמי טבל וחצי שיעור של תרומה, יאכילו חצי שיעור של תרומה כיון שאין בה מיתה. ואם כן ודאי עדיפא שיאכל חצי שיעור של תרומה והשאר יהא חולין וכך לא יאכל טבל.

מעתה הקשה על רש"י דאף שצריך לאכול הכל, מכל מקום נימא כהנ"ל שיפריש תרומה פחות מכזית.

[שוב ראיתי דכך הקשה בגבורות ארי (יומא ס) והכריח מכאן דלא כפירש רש"י, אלא כתב דהנידון הוא כשיש טבל שאי אפשר להפריש ממנו, ויש תרומה באותו שיעור, מה עדיף לאכול. וכך ביאר בפרשת דרכים בשיטת הר"ן וכהנ"ל. ובה תירץ בגבורות ארי גם הקושיא הנ"ל דיבטל התרומה ברוב].

א. צריך לאכול מאה כזיתים

יש לומר דאיירי באופן דצריך לאכול מאה כזיתים ואם כן התרומת מעשר היא כזית ויש בה מיתה.

אך שאלו דאינו מצוי שחולה יצטרך לאכול מאה כזיתים, שהם כחמישים ביצים.

ויש לומר דאיירי שיש לו עשרה כזיתים, ותרומת מעשר עשירית מכזית, אך צריך לאכול שנים עשרה כזיתים, ושאר השנים הם תרומה, נמצא דאם יפריש תרומה תצטרף בהדי שני הכזיתים של תרומה שיש לו.

אך לכאורה כל שמהשנים לא נעשה שלשה, אין זה אלא בדין חצי שיעור. ונפקא מינה באופן שצריך לאכול כזית ומחצה, והכזית יכול לאכול רק בבת אחת, האם צריך להפריד בין המחצה לכזית, או דילמא לא צריך להפריד כיון דהמחצה אינו אלא חצי

שיעור.

אך אכתי משכחת לה שיש תרומה אחרת קרוב לשני כזיתים והתרומות מעשר תשלם לעוד כזית.

[הנה כעין זה תירץ בפרשת דרכים דאיירי במעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר דשיעורו קצוב מן התורה ואי אפשר לפוטרו בחיטה אחת, ואיירי באופן דעל כרחק יהא בהתרומת מעשר כזית].

ב. יאכלנו ביותר מכדי אכילת פרס

הנה גם למה שכתבנו אכתי תיקשי שיחלק הכזית של תרומת מעשר לשנים ויאכלנו בהפרש של יותר מכדי אכילת פרס, ואף שמחמת הפיקוח נפש צריך לאכול רצוף, מכל מקום הרציפות תהא על ידי החולין שבאמצע.

ויש לומר דאיירי באופן שאין לו שהות לתכנן היאך לאכול הכזית מכיון דחייב לאוכלו מיד. או באופן דצריך לאכול הרבה במהירות ויהא בכל מקרה כזית בכדי אכילת פרס.

ג. מוכרח לאכול רק פחות מכשיעור

הנה יש ליישב הקושיא דאיירי באופן דסגי ליה לאכול חצי כזית, והשתא דיינינן מאי חמיר אמ טבל או תרומה, ואם תרומה חמורה, אין לו עצה להפריש מהטבל חטה אחת, דהרי בלאו הכי גם מהטבל יאכל רק חצי שיעור.

אלא שזה תליא בספיקא דרמב"ן בתורת האדם (ענין הסכנה ד"ה וגרסינן) אם מוכרח לאכול חצי כזית איסור, ויכול לאכול או חצי כזית חלב או חצי כזית נבילה, דתרוייהו אסירין מן התורה משום חצי שיעור, מי אמרינן דשניהם שוין, דשניהם אותו איסור דחצי שיעור, או דילמא מכל מקום חצי שיעור נבילה קיל מחצי שיעור חלב.

ד. שליח להפריש

העירו דיש ליישב דאיירי דהיה שליח להפריש תרומות ומעשרות, ויכול להפריש רק כשיעור ולא פחות ואם יפריש פחות לא יחול.

קושיא ד' - מצות נתינה בתרומה

תו תיקשי דהרי על התרומה יש מצות נתינה נמצא שאם אוכל מחמת פיקוח נפש אינו מקיים מצות נתינה. נמצא דגם בטבל וגם בתרומה איכא איסור מיתה אבל רק בתרומה מבטל מצוה, ואם כן נימא דמשום הכי עדיף שיאכל הטבל.

א. מצות הפרשה בטבל

אולי נימא דגם בטבל יש מצות הפרשה. אך אין הדבר ברור ודנו בוה הפוסקים אם יש מצוה חיובית להפריש טבל.

ב. כבר ניתנה לכהן

וכי תימא דהכא איירי דהתרומה שכבר ניתנה לכהן ועכשיו הכהן נתנה לישראל, אך זה אינו, דהא לרש"י בסוגיין איירי שהתרומה תהא לאחר ההפרשה, ואם כן יש עליה מצות נתינה.

אך אכתי יש לומר דהאי טבל הוא ביד ישראל מאבי אמו כהן שבזה אין מצות נתינה.

ג. אכתי טבל חמיר

אך בעיקר הדבר יש לומר דאם טבל חמירא מתרומה [לשיטת בן תימא], מפאת דאסור לכל, נהי דבתרומה יש גם ביטל עשה, מכל מקום אכתי טבל חמור. [וגם יש לומר דהאי מצוה נמי אינה שוה בכל].

ד. איסור משמרת

תו יש לעיין עוד, אמאי טבל חמיר מתרומה, הא בתרומה אם אוכל זר עביד גם איסור משמרת, וכמו דכתב בר"ן בנדה (ל"ב א) דאם סכין בתרומה תינוק ערל עוברים על איסור משמרת. ויש לתרץ כדלעיל דמכל מקום טבל חמירא.

קושיא ה' - יטמא התרומה

יש לשאול עוד, דנימא דיטמא התרומה ואז ליכא מיתה באכילת התרומה, ונהי דאיכא איסור לטמא תרומה אבל אינו איסור מיתה.

א. לשיטת הר"ן

הנה יש ליישב, דלשיטת הר"ן דב' לאוין חמירי מסקילה, אם כן הוא הדין בנידון דידן, נא"ה. לכאורה כונת רבינו דבטבל או תרומה איכא איסור מיתה רק כמנין הכזיתים, אמנם אם יטמא יעבור על איסור לאו נוסף אע"פ דשאר האיסורים לא יהיו במיתה אלא רק בלאו, אך לרשב"ץ תיקשי דכמה לאוין קילי מסקילה והוא הדין ממייתה.

ב. לטמא הטבל

באמת העירו דיכול לטמא הטבל, לרש"י דאיירי הכא שיש לו טבל ויכול להפריש ממנו, ואז ודאי דליכא איסור לטמא הטבל ולהפריש התרומה, כמו דכתב בחזון איש. ועיין בקהילת יעקב החדשים (יבמות ס"י ס"ב).

ג. אינו לצורך גוף הפיקוח נפש

הנה לדעת הפרשת דרכים הנ"ל לא שרינן משום פיקוח נפש באופן

שאינו לצורך גוף הפיקוח נפש אלא רק להפחית האיסור, אם כן אתי שפיר, אך הרי בפרשת דרכים הדר ביה מכח הקושיא מסוגיין דאמרינן דיפריש תרומות ומעשרות.

ד. פחות מכביצה

תו העירו ליישב דאיירי בפחות מכביצה, דאינו מקבל טומאה מה התורה.

אך אכתי בטבל דרבנן דמשמע דנמי דיינינן מי חמיר, נוכחו דכתב בפרשת דרכים שם, והרי בזה יש האי תקנתא דהרי מדרבנן מקבל טומאה.

וכי תימא דאיירי בלא הוכשרו, אך הרי יכול להכשירו, ואף שכתבו תוספות דפחות מכביצה אינו מקבל הכשר, יש לעיין אם זה גם מדרבנן. [ונהנה במשנה למלך דן בטומאה דרבנן דחשיבא מחוללת, ויש לעיין בדברי הפוסקים דילמא נקטו דחייב מיתה בטומאה דרבנן].

הלכות שבת - מלאכת בישול - ענף י"ד

היינו משום דדוקא תולדת האור מבשל אבל לא תולדות דתולדות, דזה הוה כתולדות חמה מפאת ריחוקו מן האור. [ולעני"ד צריך עיון בזה דבפשוטו לא מפלגינן בין תולדה לתולדה דתולדה].

מעתה הרי הקדירה עצמה מהני להבישול, [עיין פסחים כ"ז א' דקדירה חשיב גורם], אם כן אף כי איכא דבר המתבשל בכלי שני, [וכלישא קמא בשבת מ"ב ב' גבי מלח], מכל מקום אם יהיב בכלי שני אינו חייב משום מבשל דהמים של כלי ראשון הוחמו באור והוי חום שלהן תולדת אש, ואחר כך מתחמם מתוכם הקדירה הכלי שני וחום הדפנות של הכלי שני הוי תולדת תולדת האש וחומה כחמי טבריא, דהרי דוקא בתולדות האור חייב ולא בתולדות דתולדות. ואם כן המלח מתבשל גם על ידי חום המים שחום שלהן תולדות אש וגם על ידי חום הקדירה דהוי חומה תולדה דתולדה, ואם כן פטור משום מבשל. מעתה קאמר דלפי זה ניחא דאע"ג דשמן הפשרו זהו בישולו, מכל מקום בכלי שני הוה כתולדות חמה.

שמעינן מדבריו דסבירא ליה בספיקן דלעיל דפטור אע"ג דהוה זה אינו יכול וזה אינו יכול.

ה. כלי ראשון וכלי שני ביחד

הנה זה פשוט דהמבשל בכלי ראשון וכלי שני ביחד וכל חד הוי אינו יכול, פטור, מפאת דפטורא דכל שני משום דאין כאן בישול, והשתא דהכלי ראשון לחודא לא יכול לבשל, ודאי פטור בכהאי גוונא, ואינו דומה לגוונא דכותב בימינו ובשמאלו, דהתם הפטור דשמאל אינו משום דלא הוה כתיבה אלא משום דאינו כותב כדרכו.

[ואם יחזור ויבשל הכל בכלי ראשון, בפשוטו יהא חייב דעדיין לא נתבשל מכח כלי ראשון הקודם].

ו. האם בבישול בחמה חסר באיכות הבישול

הנה אם הוה אמרינן דבישול בחמה חסר באיכות הבישול, אם כן בנידון הנ"ל דמבשל גם על ידי החמה וגם על ידי האור וכל אחד הוה אינו יכול, יהא הדין דהכי נמי יש לפטור כמו שכתבנו בדין הנ"ל במבשל גם בכלי ראשון וגם בכלי שני ביחד וכל חד הוי אינו יכול.

אבל הא כתב בפרי מגדים (סי' ש"ח משב"ז ס"ק ו') דהמבשל בחמה ואחר כך חזר ובישל באש, פטור, דכבר נתפעל בבישולו. חזינן דבישול בחמה לא חסר באיכות הבישול ובכל זאת אינו חייב עלה משום מבשל. [הנה בעיקר דינא דהפרי מגדים הקשו מהא דקיימא לן דבלע בכלי ראשון אין להגעילו בחמי טבריה. ועיין. תו יש לעיין בתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' קנ"ט].

ועל כרחך דהאור שמח קאי נמי כהאי סברא, דאם נימא דטעמא דבישול בחמה פטור היינו משום דהוי בישול גריעא, הא נקטו קמאי דאם הפשרו זהו בישולו מהני נמי בכלי שני, חזינן דבהפשר שמן מהני גם מה שבעלמא אינו בישול, ואם כן הכי נמי נימא דמהני בישול חמה, אם כן מה מהני תירוצא דהאור שמח דהוה חמה.

[אך אינו מוכרח דיש לומר דחמה הוי סוג בישול שונה ולא מהני אף בשמן, באופן שיש לומר דהאור שמח יסבור דהמבשל בחמה ואחר כך באור יהא חייב ודלא כהפרי מגדים].

בישול בחמה

א. מבשל בחמה ובאור ביחד

הנה יש לעיין במבשל על ידי חמה ועל ידי אור, וכל אחד מהם אין בכוחו לבשל בפני עצמו, האם חייב משום מלאכת מבשל.

ויש לדון כעין זה לענין מלאכת כותב, באופן שמחזיק קולמוס ביד מינו ושמאלו וכותב, האם חייב משום מלאכת כותב, והיינו כד נימא דמי ששולט בשתי ידיו חייב בכותב גם ביד ימין וגם ביד שמאל.

ושורש הנידון האם נימא דהא שמחזיק בקולמוס בשתי ידיו ביחד לא מקרי שינוי וחיוב.

ובפשוטו נראה דחייב, כדאמרינן בעלמא דזה אינו יכול וזה אינו יכול חייבים, וטעמא דבלעדי כל אחד, הפעולה לא יכלה להיות, ואם כן הכי נמי דכוותה. אבל היכא דכל יד יכלה לכתוב, בפשוטו יהא פטור, וכמו דאשכחן בשנים שעשו דזה יכול וזה יכול שניהם פטורים. מעתה במבשל על ידי חמה ועל ידי אור יש למידן האם חייב.

[אך בתוספת שבת (סוף סי' ש"ז) כתב דביכול לעשות בידו אחת ועשה בבי ידים חשיבא כלאחר יד, והביאו הגרע"א בחולין (ט"ו ב' ד"ה כגון) והביא שם לשון רש"י (שבת צ"ג א') דשנים שעשאוהו בזה יכול וזה יכול פטור מפאת דלאו אורחיה בהכי. ולעני"ד צריך עיון בדבריו דאם כן למה לי קרא לזה יכול וזה יכול דפטור].

ב. אמאי הפשר אינו חייב בכלי שני

הנה איתא בגמרא שבת (מ' ב') אמר רבי יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי טול בכלי שני ותן. ואמרינן דשמע מינה תלת, שמע מינה שמן יש בו משום בשול, ושמע מינה כלי שני אינו מבשל, ושמע מינה הפשרו זהו בשולו. [כך הוא לגירסת רש"י].

והקשו ברשב"א ובר"ן (שם) אם הפשרו זהו בישולו, אם כן אמאי בכל שני פטור הרי דמי לקלי הבישול, ומה לי ראשון מה לי שני הרי בכל מקום שהוא מתבשל אסור, דלא אמרו כלי ראשון וכלי שני אלא מפני שזה מבשל וזה אינו מבשל, וכל שהוא מתבשל חייב בין בכלי ראשון בין בכלי שני ואפילו בהדחה בעלמא.

ובדעת רש"י יש לבאר דמכל מקום כמו שמצאנו בעלמא דאיכא בישול בכלי ראשון וליכא בכלי שני, אע"ג דתרווייהו חמים, הכי נמי נימא דהפשר ליתא בכלי שני. אבל חזינן מקמאי דפסיקא להו דאינו כן.

ג. רק משום גזירה

הנה לפי סברת ספר התרומה בדעת רש"י דהא ד"הפשרו זהו בישולו" פירושו רק מדרבנן משום גזירה שמא ישעה, אם כן לא תיקשי דנמצא דפירש רש"י הוא כפירוש שאר קמאי. [ויש לדון דגם לעיל בפלוגתת תנאי יתפרש כן, ולפי זה יתיישב דלא תיקשי אמאי לעיל כתב רש"י דלא גזרינן, דאתי רש"י לתנאי דהפשרו לא זהו בישולו. ולא עיינתי עכשו בזה].

אבל למאי דפירשו רשב"א ור"ן בדעת רש"י דהפשרו זהו בישולו היינו בישול דמחייבין עלה, בזה תיקשי אמאי בכלי שני פטור.

ד. ביאור האור שמח

כתב באור שמח (פ"ט מהלי שבת ה"ב) ליישב גירסת רש"י דאם הפשרו זהו בישולו אמאי שרי בכלי שני, דשורש הדין דכלי שני אינו מבשל,

(שבת מ' א' ד"ה ושמע מינה) יהיב טעמא דכלי שני אינו מבשל מטעמא אחרינא, תו, דברשב"א ור"ן הנ"ל הסכימו לגירסת ר"ח דהפשוט לא זהו בישולו דאם היה הפשוט זהו בישולו היה מהני גם בכלי שני. תו, דלדברי האור שמח בקוליים האיספנין בכלי שני לא הוה אלא מדרבנן, ולא כן דעת הפוסקים. תו, דלדבריו אם נתבשל בכלי שני ויחזור ויבשל בכלי ראשון, אין כאן איסור מידי דהוה כתולדות חמה דמבשל באור שכתב בפרי מגדים הנ"ל דהוי כאן אין בישול אחר בישול, ולא כן משמע דעת הפוסקים. תו, דלדבריו אמאי קיימא לן דכלי שני אינו מבליע ומפליט. תו, הרי כתב בחיי אדם דיד נכויט מבשל גם בכלי שני.

ענינים שונים [א']

בשבת, ונפקא מינה דבאופן שרואין שני אנשים, אחד עומד להפריש בשבת ואחד עומד לאכול מאכל שאינו מעושר, ויכולים להפריש מאיסורא רק אחד מהם, יש להפריש את האוכל.

ד. ליישב דעת הר"ן

הנה תיקשי לדעת הר"ן (יומא ד' ב' מדפי הר"ן) דחד איסור חמיר קילא מהרבה איסורין קלים, אם כן אמאי אמרינן במעשר ירק שיאכל ולא יעשר, משום דלעשר בשבת חמירא מלאכול ירק הטבול מדרבנן, מכל מקום הא לעשר הוה רק חדא איסור, ואם כן אמאי חמיר כנגד הרבה איסורין קלים שיש באכילת טבל ירק.

ולחאמור יש לומר דאתי שפיר קושיין, דפיקוח נפש שאני, דבכהאי גוונא הטבל הוה כהיתר.

ה. קושיא על הנ"ל

אמנם יש לעיין בגוונא דפיקוח נפש ומוכרח לאכול או כזית אחד טבל מענבים מעציץ שאינו נקוב, או כמה כזיתים טבל של ירקות, לכאורה להר"ן יאכל הענבים שהם פחות בכמות. חזינן דאע"פ דהותר משום פיקוח נפש מכל מקום אמרינן שיאכל כמה שפחות אף אם זה איסור חמור.

מעתה תיקשי אמאי אמרינן (גמרא יומא הנ"ל) דבעציץ שאינו נקוב יעשר [דחוששין דיטעו בעציץ נקוב], אבל בירקות לא ייעשר אלא יאכל הרבה כזיתים של טבל. ועיין. [א"ה. לכאורה כוונת רבינו להקשות דאמאי אמרינן שבירק יאכל יותר כמות של איסור מכיון שהותר משום פיקוח נפש, הרי חזינן באופן הקודם דאע"פ דהותר משום פיקוח נפש מכל מקום עדיף למיעבד פחות איסורים אע"פ דהוה איסור חמור]. [הנה יש לעיין בחולה שצריך גם לירק וגם לדגן תירוש ויצהר, אם נימא שיאכל ירק טבל ודגן תירוש ויצהר יעשר, או דילמא נימא דכיון שכבר מעשר, שיאכל הכל. ולכאורה כל מעשר הוא באפי נפשיה. ואם כן הוא הדין לענין קושיין כשיש לו טבל של כמה כזיתים, הוה ליה פעולת המעשר כמה פעולות. אבל יש לומר דלא דמי, דבענבים וירקות אין להתיר הירקות דסוף סוף מעשרם, אבל מכל מקום לא נימא דחשיבא כמה פעולות].

ענינים שונים [ב']

ותיקשי לשיטת הר"ן (יומא ד' ב' מדפי הר"ן) דכמה כזיתי נבילה חמירי מחד סקילה, הרי אוכל כמה זיתי ירק של טבל, אבל בהפרשת תרומה עובר רק פעם אחת.

ויש ליישב דבאיסורי דרבנן לא מפליגין וכל שהיא שבות חמורה וקרובה לדאורייתא שאני.

מעתה לפי זה אתי שפיר פיסקא דהחזון איש מפאת דבאיסורי דרבנן לא מחמירין גם כשיש יותר איסורים.

ב. בשקולים עדיף השיעור הקטן

אבל הדבר קשה מאוד, דמכל מקום כמה איסורים חמורים יותר, ובשלמא לענין קושיין בירק של טבל, יש לומר דהאיסור דרבנן דהפרשת תרומה יותר קרוב לדאורייתא, [ואם כן מחמירין ביה גם נגד כמה איסורים דרבנן קלים], אבל בשקולים ודאי יש להעדיף השיעור הקטן.

ז. גם לפרי מגדים במבשל באור וחמה פטור

אך נראה לעני"ד דאף להפרי מגדים דהפעולה בשמש ובאור שוה, מכל מקום יהא הדין דבמבשל בתרווייהו יהא פטור, דנהי דאין הפטור דאין כאן בישול כמו כלי שני, אך גם אין הפטור מפאת פעולת האדם דאינה מחייבת וכמו בשמאל, אלא הפטור מפאת מילתא אחריתא דדבר המבושל באור התורה פטרה, הלכך שפיר נימא דבאיכא תרווייהו יהא פטור אף בזה אינו יכול וזה אינו יכול.

ח. ו' נידונים בדברי הפרי מגדים

הנה יש לעיין בדברי הפרי מגדים הנ"ל מחמת ו' טעמי, חדא, דתוספות

לעשר או לאכול טבל

הנה מטיבן בשם החזון איש (עיין בחו"ב על יומא) דמי שצריך לאיזה סיבה לאכול טבל בשבת, מוטב שיפריש ולא יאכל טבל.

וכך כתב בארחות רבינו בשם החזון איש בגוונא שלא רצו לסמוך על המפריש והורה דעדיף להפריש תרומה בשבת מלאכול כשחושש שאינו מעושר.

א. יאכל טבל ולא יעשר

הנה פליגי תנאי בגמרא יומא (פ"ג ב') בחולה המוכרח לאכול ירק שאינו מעושר בשבת משום פיקוח נפש, האם עדיף לעשרו אע"פ שיעבור על האיסור של הפרשת מעשרות בשבת, או דילמא עדיף שלא לעשרו אע"פ שיעבור על האיסור דאכילת טבל דרבנן. וקיימא לן שלא יעשר בשבת אלא יאכלנו בטבלו. [אמנם בעציץ שאינו נקוב עדיף לעשרו בשבת ולא יאכלנו בטבלו].

לפי זה בחולה שיש לו טבל של ענבים ועגבניות, ומוכרח לאכול אחת מהם, יאכל העגבניות בלי לעשר, דאם יקח הענבים חייב לעשר, ולאכול ירק לא מעושר עדיף מלעשר בשבת.

ב. לחלק דבפיקוח נפש שאני

מעתה תיקשי דלכאורה פיסקא הנ"ל דהחזון איש דעדיף לעשר ולא לאכול טבל דרבנן, הוא כנגד הגמרא.

ויש ליישב דדברי החזון איש איירי באופן שמוכרח לאכול הירק משום איזה סיבה, כגון מחמת כבוד הבריות, ובוה דיינינן מה לעשות אם לאכול או להפריש, ואמרינן דעדיף לעשר. משא"כ בגמרא הנ"ל דאיירי בהיתר דפיקוח נפש, דבכהאי גוונא פיקוח נפש משוי היתר להאיסור שלפניו, ואם כן אמרינן שלא יעשרו אלא יאכלנו בטבלו מכיון דהוה היתר. [וכעין האי סברא מבואר בפרשת דרכים שם].

ג. יפריש האוכל אינו מעושר

נמצא דבעיקרו אכילת ירק שהוא טבל מדרבנן חמירא מלעשר

דרך כרמלית או מעשה שבת

הנה שמעתי עובדא ששאלו להחזון איש על חולה שאין בו סכנה שהיה צריך מים, והיו מים שהוחמו באיסור ונאסר משום מעשה שבת, האם ישתה המים שנאסרו משום מעשה שבת, או דילמא עדיף להביא דרך כרמלית מים אחרים. ואמר שמה שירצה יעשו.

ותיקשי הרי באכילה עובר על כזית וזית, אבל בטלטול בכרמלית עובר רק על איסור אחת דעירובי חצירות אם אינו נח.

א. איסור הפרשת תרומה חמירא

הנה מסקינן בגמרא (יומא פ"ג ב') דבמוכרח לאכול ירק לא מעושר משום פיקוח נפש בשבת, ויש לפניו ב' אפשרויות, או לעשר הירק או לאוכלו כשאינו מעושר, עדיף לאוכלו כשאינו מעושר ולא יפריש ממנו תרומה, דאיסור הפרשת תרומה בשבת חמירא מהאיסור לאכול ירק שטבול מדרבנן. [כך קיימא לן כשיטת רבי שם].

לקבלת הגליון

במייל, לתרומות והערות:
L5703949@gmail.com

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשוננו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.